

QƏRİB MƏMMƏDOV

Azərbaycan
təbiiat elminin
patriarxı

BAKI – 2007

Qərib Məmmədov. Azərbaycan təbiət elminin patriarxı, 2007.

91(092)
+ M51

2163988

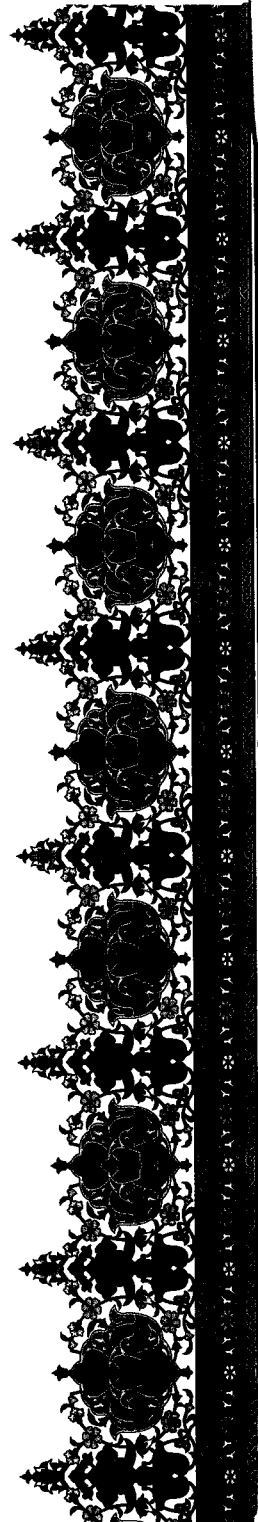
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü Qərib Məmmədovun bu kitabında görkəmli alim və ictimai xadim, AMEA-nın həqiqi üzvü Həsən Əlirza oğlu Əliyevin ömür yolundan, elmi-ictimai fəaliyyətindən bəhs olunur.

ISBN: 978-9952-8095-1-0

Format: 64x92
Həcmi 7.5 ç.v.
Tiraj: 2000

Bakı Dövlət Universiteti
ELMİ KİTABXANA

www.hasan-aliyev.org

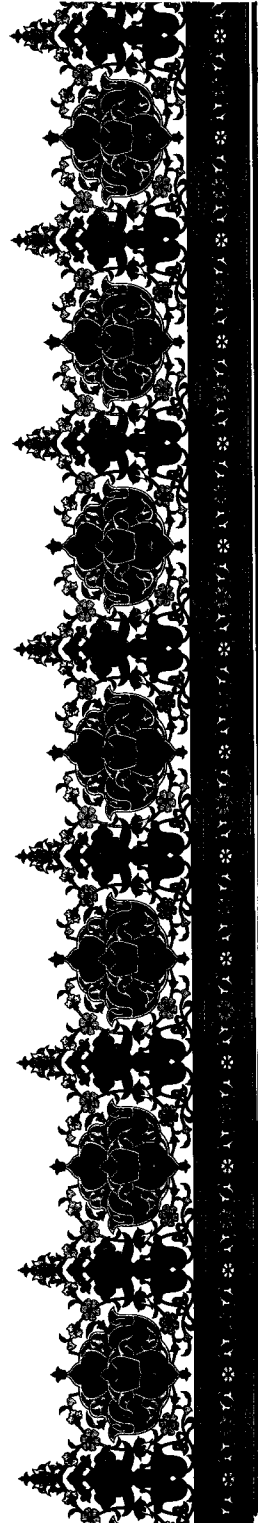
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev 2007-ci il fevral ayının 2-də böyük alim və ictimai xadim, görkəmli ziyalı, akademik Həsən Əliyevin 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam imzalamışdır.

Sərəncamda Azərbaycan təbiətinin qorunması və ətraf mühitin problemlərinin həlli sahəsində müstəsna xidmətlər göstərmiş, ekologiya, torpaqsünaslıq, meşəçilik, coğrafiya və digər təbiət elmlərinin inkişafına sanballı töhfələr vermiş akademik Həsən Əliyevin 100 illik yubileyinin layiqincə keçirilməsini təmin etmək məqsədilə müvafiq icra strukturlarına və AMEA-ya tapşırıqlar verilmişdir.

Azərbaycan elmini dünyada tanıdan və təmsil edən müdrik insan, böyük təbiətsevər, Azərbaycan xalqının və təbiətinin vurğunu Həsən Əliyevin yubiley təntənəsinin keçirilməsi elmi ictimaiyyət tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılanmışdır. Həsən Əliyevin ömür yoluna və çoxşaxəli elmi-ictimai fəaliyyətinə qısaca nəzər saldıqda bu böyük və fədakar insanın möhtəşəm obrazı göz önünə gəlir.

GÖRKƏMLİ TƏBİƏTŞÜNAS,
BÖYÜK ZİYALİ

*Azərbaycan və rus dillərində nəşr edilmiş
"Həyəcən təbili" əsəri xalqımızın görkəmli
ekoloqunun XX əsrdə elmə verdiyi ən gözəl
hədiyyəsidir.*

Budaq Budaqov,
akademik

Vətənə və xalqa təmənnsiz xidmətləri ilə Azərbaycan xalqının milli yad-
daşında əbədi iz buraxmış şəxsiyyətlər sırasında akademik Həsən Əlirza oğlu
Əliyevin görkəmli yeri vardır. Bütöv bir ömrün məna dolu hər dəqiqəsini, hər
anını başı min bir bəlalər çəkmiş xalqın xoşbəxtliyi naminə sərf etmiş bu bö-
yük şəxsiyyətin həyatı və yaradıcılığı gələcək nəsillər üçün əsl tərbiyə və nümunə
məktəbidir.

XX əsrin əvvəllərində dünyaya göz açan Həsən müəllim taleyin sərt və acı
rüzgarları ilə üzləşməli olmuşdur. Fitri qabiliyyəti və təhsilə olan sonsuz marağı
sayəsində əvvəlcə Kənd Təsərrüfatı Texnikumunu, sonra da Kənd Təsərrüfatı İns-
titutunu vaxtından qabaq bitirmişdir.

Həsən Əliyevin elmi fəaliyyətinin ilk illəri Gəncə şəhəri ilə bağlıdır. Kənd
Təsərrüfatı İnstitutunu bitirdikdən sonra o, Azərbaycan Elmi Tədqiqat Pambıq-
çılıq İnstitutuna göndərilmiş və elmi işə olan xüsusi marağı, istedadı sayəsində
aspiranturaya qəbul olunmuşdur. Həsən Əliyevin o dövrdə apardığı elmi-tədqiqat
işlərinin istiqaməti onun bir torpaqşünas, aqrobotanik, ekoloq alim kimi gələcək
elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. 1930–1940-cı illərdə
apardığı tədqiqatlar təkcə onun böyük elmi fəaliyyətinin başlanğıcı kimi yox, eyni
zamanda V.V.Dokuçayev təliminə əsaslanan Azərbaycan torpaqşünaslıq elminin
əsasının qoyulması kimi də əlamətdardır.

Həsən Əliyevin ömür yolunun üç ili müharibənin odu-alovu içərisindən keç-
mişdir. O, ağır döyüşlərin birində ciddi yaralanaraq ön cəbhədən tərxis edilmiş və
yenidən elm cəbhəsində fəaliyyətə başlamışdır. 1944-cü ildə, müharibənin davam
etdiyi bir vaxtda, Həsən Əliyevin qələbəyə töhfəsi – namizədlik dissertasiyasını
uğurla müdafiə etməsi olmuşdur.

Həsən Əliyevin elmi-ictimai fəaliyyət dairəsi çox geniş olmuşdur. O, təbiət
elmləri sırasında bir çox elmi-tədqiqat institutlarına rəhbərlik etmiş, dövlət
əhəmiyyətli elmi və təşkilati problemlərin həlli üçün böyük əmək sərf etmişdir.

Akademik Həsən Əliyev XX əsr Azərbaycan elminin korifeyləri olan

*Torpaq anadırsa, su övladdır. Meşə bu
övladsız dodağı çat-çat olub yanacaq, diri
gözlü "öliyə" dönəcək.*

Həsən Əliyev

Mirasadulla Mirqasimov, Yusif Məmmədliyəv, Mustafa Topçubaşov və digər şəxsiyyətlərlə çiyin-çiyinə Azərbaycan elminin mənəvi-əxlaqi dəyər və meyarlarını bərqərar etdilər. Onların əsasını qoyduqları elmi istiqamətlər bu gün Azərbaycan elminin simasını müəyyən edir.

Həsən müəllimin fitri istedadı elmimizin tarixi ehtiyaclarını həll etməkdə ona böyük yardımçı idi. Azərbaycanda coğrafiya, kənd təsərrüfatı, aqrobiologiya, torpaqşünaslıq, ekologiya kimi elm sahələri onun rəhbərliyi ilə formalaşmış inkişaf etmişdir.

Həsən müəllim 1949–1952-ci illərdə Azərbaycan EA Nəbatat İnstitutuna rəhbərlik edən zaman səkkiz cildlik "Azərbaycan florası" kitabının hazırlanması na və çapına hərtərəfli qayğı göstərmiş, böyük əmək sərf etmişdir.

Onun təşəbbüsü ilə AMEA Botanika İnstitutunun əməkdaşları tərəfindən axtarış-tədqiqat işləri aparılaraq Azərbaycan Respublikasının 52 rayonunun 318 obyekt sahəsində 2469 ədəd nadir və abidə ağaclarının, unikal meşəliklərin olması müəyyən edilmiş, ağacların fotosəkilləri çəkilmiş, dendrometrik ölçüləri aparılmış, yerləşdiyi məkan və onlar haqqında rəvayətlər öyrənilmişdir.

Həsən müəllim olduqca prinsiplial, tələbkar elm təşkilatçısı idi. Zəngin daxili mədəniyyəti, geniş dünyagörüşü, sözün həqiqi mənasında ağısaqqallığı ilə ətrafındakı insanlara daim örnək olmuş, humanist və ziyalı bir şəxsiyyət kimi ad-san qazanmışdır. Azərbaycan MEA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunun yaranması və inkişafında, potensial elmi kadrların yetişməsində onun misilsiz xidmətləri olmuşdur.

1952–1957-ci illərdə H.Əliyev EA-nın akademik katibi vəzifəsində işləyərkən Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunun şöbə müdiri kimi respublika torpaq fondunun pasportlaşdırılmasına başçılıq etmişdir. Həsən Əliyev həmin illərdə elmi fəaliyyətinin əsas istiqamətini meşə torpaqlarının öyrənilməsinə yönəlmiş və bu yöndə ilk laboratoriya təşkil etmişdir.

Həsən müəllimin hərtərəfli elmi fəaliyyət dairəsinə torpaqşünaslıq nəzəriyyəsi,

*Azərbaycan torpaqsünaslıq elmi öz
yaranışı, inkişafı, tədqiqat yolu üçün
həmişə Həsən Əliyevin ruhuna baş
əyməlidir.*

Məmməd Araz,
xalq şairi

ekologiya, botanika, biocoğrafiya, meşəşünaslıq, torpaq-meşə meliorasiya və aqrokimya, bitkiçilik, təbii ehtiyatların və ətraf mühitin daha səmərəli istifadəsi kimi problemlər daxil olmuşdur.

1952–1960-cı illərdə akademik H.Əliyevin elmi fəaliyyəti daha çox Azərbaycanın Böyük Qafqaz zonası ilə bağlı olmuşdur. O, Böyük Qafqazın torpaqlarının genetik-coğrafi cəhətdən öyrənilməsi sahəsində bir sıra qiymətli əsərlər yazıb çap etdirmişdir. Bunlara “Azərbaycanda qəhvəyi meşə torpaqlarının yayılması”, “Azərbaycanda qaratorpaqların yayılması məsələsinə dair”, “Yüksək dağlıq zonada torflu torpaqların bəzi xüsusiyyətləri”, “Böyük Qafqazın Şərqi hissəsinin qəhvəyi meşə torpaqları” və s. elmi əsərləri parlaq misaldır.

“Azərbaycan SSR-in torpaqları” monoqrafiyasının əsas müəlliflərindən və məsul redaktorlarından biri Həsən müəllim olmuşdur. Həmin kitabda digər komponentlər nəzərə alınmaqla Böyük Qafqazda torpaq əmələgəlmə şəraiti dərinədən tədqiq edilmiş, ilk dəfə bütün taksonomik torpaq vahidlərinin hərtərəfli elmi təsviri verilmişdir.

Akademik H.Ə.Əliyevin əsərləri arasında “Böyük Qafqazın şimal-şərqi hissəsinin meşə və meşə-bozqır torpaqları” adlı monoqrafiyası xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Bu əsərində müəllif meşə və meşə-bozqır torpaqlarından başqa, alp və subalp zonalarının çimli dağ-çəmən və dağ-çəmən bozqır və eyni zamanda açıq boz, dağ-meşə bozqır torpaqlarını da səciyyələndirmişdir.

Akademik H.Ə.Əliyevin 1957-ci ildə EA-nın Torpaqsünaslıq və Aqrokimya İnstitutunda təşkil etdiyi Meşə torpaqları laboratoriyası sonralar Coğrafiya İnstitutunda böyük bir şöbəyə çevrilmişdir ki, bu şöbə hal-hazırda bir neçə laboratoriyadan və Pirqulu Elmi Stasionarından ibarətdir. Pirqulu stasionarından fasiləsiz olaraq “İnsan və biosfer” beynəlxalq proqramı üzrə biogeososioloji müşahidələr aparılmışdır.

Həsən müəllimin bir sıra əsərləri xarici dillərə tərcümə edilmişdir. Onun məşhur “Qəhvəyi meşə torpaqları” monoqrafiyası da 1969-cu ildə Yerusəlim Uni-

Azərbaycanda yerin altı tükənməz xəzinə, üstü canlı muzeydir.

Həsən Əliyev

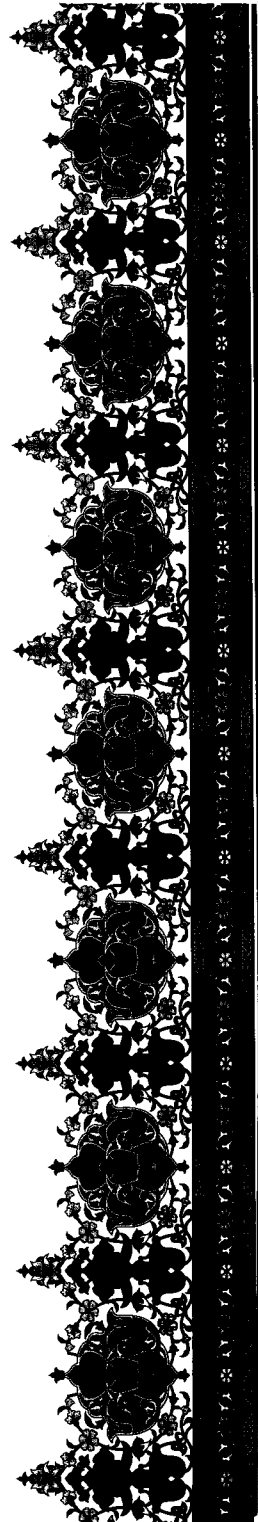
versiteti tərəfindən ingilis dilində çap edilmişdir.

*Akademikin biogeosenologiya, biocoğrafiya, torpaq-eroziyası sahəsində apar-
dığı elmi işlər də nəzər-diqqəti cəlb edir. O, uzun illər ərzində yorulmaq bilmədən
Böyük Qafqazın meşə biosenozunda torpağa maddələrin daxil olması və onun
ritmik sərfi üzərində sistematik müşahidələr aparmışdır. 1960-cı ildə Brüsseldə
"Azərbaycan SSR dağlıq rayonlarında torpaq eroziyasının inkişafı və bu prosesin
qarşısının alınması cəhdi" adlı monoqrafiyası çap olunmuşdur.*

*Vətəna bağlı bir insan kimi onun torpağının mühafizəsi həmişə akademik
Həsən Əliyevin diqqət mərkəzində olmuşdur. O, qeyd etmişdir: "Təbiətin bizə
baxş etdiyi ən qiymətli sərəvəti torpaqdır. Torpaq bizim "çörək ağacımız" olmaqla
yanışı, həm də yaşayışımızın ibtidaisini təşkil edir. Məhz buna görə də torpaq
bizim üçün əzizdir, doğma və müqəddəsdir..., torpaq vətən deməkdir".*

*Həsən müəllim torpaqla insanın ünsiyyətinin ictimai-fəlsəfi mahiyyətinə va-
rırtdı. Torpağın eroziyası ilə insan mədəniyyətinin aşınmasını səbəb-nəticə kimi
dəyərləndirirdi.*

*Həsən Əliyev torpağın üst münbit qatının eroziyaya uğrayaraq dağıldığı-
na, müxtəlif maddələrlə çirkləndirildiyinə, məhsuldar torpaqların üzərində ti-
kinti inşaat işlərinin aparılmasına təəssüfləndiyini bildirərək, torpağı, ona ciddi
ziyan vuran antropogen amillərin mənfi təsirindən qorumağa, bütün cəmiyyəti
torpağın qayğısına qalmağa çağırırdı. O, 1970-ci ildən ömrünün sonuna qədər
əsas diqqətini Azərbaycanın ekoloji problemlərinə, o cümlədən respublikanın
torpaq fondunun qorunması, torpağın eroziyası, çirklənməsi və rekultivasiya-
sı məsələlərinə yönəlmişdir. O, yazırdı: "Respublikanın ərazisində son vaxtlar
su təsərrüfatı sahəsində aparılan tikinti işləri, yeni kanalların çəkilişi torpaq
örtüyünə təsir göstərir. Əgər bir sahə su ilə təmin olunursa, digər sahə bəzən şor-
laşır və sıradan çıxır. Torpaq fizikası və meliorasiyası sahəsində çalışan alimlərin
işləri gündən-günə artır və onların daha məhsuldar, daha gərgin işləmələri tələb
olunur".*

*Həsən Əliyev kimi insanlar olmasaydı
dağlar arxasız, çaylar məcrasız, düzlər
çəmənsiz, meşələr kimsəsiz, təbiət yiyəsiz
qalardı.*

Məmməd Araz
xalq şairi

Həsən müəllim üçün torpaq, vətən anlayışı olduqca müqəddəs idi. Onun fikrincə, torpaq ona görə cazibədardır, doyumsuz və həmişəcavandır ki, ona anamızın südü hopmuşdur, atalarımızın çörəyinin ətri, dadı qarışmışdır, xalqımızın maddi və mənəvi dünyasının inciləri, ləyaqəti onda yuva salmışdır. Təsərrüfatsızlıq ucundan eroziyaya uğramış, bəhrəsiz torpaqlara acıyaraq akademik yazmışdır: "Bunlar başa düşməyiblər ki, bizə "dərisi soyulmuş", meşəsi, quşu məhv olmuş, dava-dərmandan gömgöy göyərmiş "ölü" torpaq deyil, bayram libaslı, bahar nəfəslı, quş nəğməli, bağlı-bağatlı, hər qarışı bərəkətli torpaq lazımdır. Torpaq bizim ilk və son beşiyimizdir. İndi torpaq insanların günahı ucbatından ölü varlığa çevrilir. Torpağın özü-özünə yük olur! Torpağı simasızlaşdırmaq cinayətdir, təmiz çölləri qorumaq, münbitləşdirmək lazımdır. Torpağı vicdanla, məsuliyyətlə, nizam-intizamla becərsən, o, bizdən heç nəyini əsirgəməz. Həqiqi sahibi olmayan torpaq yetimdir" "Hər şey torpağın üstündə bitir. Bu mənada insan üçün torpaqdan kənar təbiət anlayışı yoxdur".

Respublikada meşələrin və meşə torpaqlarının elmi tədqiqi və mühafizəsi sahəsində akademik Həsən Əliyevin çox böyük xidmətləri olmuşdur. O, Azərbaycan EA Torpaqşünaslıq və Aqrokimya İnstitutunda işləyərkən 1956-cı ildə orada meşə torpaqşünaslığı şöbəsi yaratmış və ömrünün sonuna qədər meşələrin və meşə torpaqlarının öyrənilməsi ilə məşğul olmuşdur. Bu istiqamətdə elmi-tədqiqat işləri apararkən H.Əliyev respublikanın müxtəlif regionlarında ayrı-ayrı ağac cinslərinin yayılması qanunauyğunluqları və əhəmiyyətinə diqqət yetirmiş, həm stasionar, həm də marşrut tədqiqatlarında müxtəlif meşə tiplərinin torpaqla əlaqəsi və təsirini aşkar etmişdir. İnsanın systemsiz təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində dağ və düzən meşələrinin göz önündə sıradan çıxması, ayrı-ayrı qiymətli ağac növlərinin tükənmək təhlükəsi onu həmişə narahat etmiş və özünün 1976-cı ildə çap etdirdiyi "Həyəcan təbili" kitabında bu barədə böyük nigarançılıqla çıxış etmişdir.

Görkəmli alim bu məşhur, qiymətli kitabında Azərbaycan əhalisini, ziyalıları,

Torpaq Vətən deməkdir və milyonlara öz düşündən süd vermişdir.

Həsən Əliyev

gönləri ətraf mühitin, torpağın, bitki örtüyünün degradasiyasının qarşısını almağa, məhv olmaq təhlükəsi altında olan bitki növlərinin və heyvanlar aləminin mühafizəsinə, suyun, atmosferin çirklənməsinin qarşısını almağa haraylayırdı. Kitabın ilk səhifələrində müəllif Azərbaycan təbiətinin gözəlliyindən, onun təbii sərvətlərinin zənginliyindən bəhs edərək yazmışdır: "Qafqaz dünyanın zəngin təbiət muzeyidir. Onun bir parçası olan Azərbaycan misilsiz gözəlliklər diyəridir. İl boyu zirvəsi qarla örtülü dağlar, könlü açan sərin yaylaqlar, zəngin və nadir ovalıqlar, təkrarolunmaz gözəlliyə malik göllər, suvarma və enerji əhəmiyyətli çaylar, min bir dərddin dərmanı olan bulaqlar Azərbaycanın qədir-qiyətini birə-min artırır. Burada yerin altı tükənməz xəzinə, üstü isə canlı muzeydir". Respublikamızda ətraf mühitin pozulması, təbii sərvətlərin degradasiyası və təcridən sıradan çıxması Həsən müəllimi daima narahat etmişdir. Bu neqativ dəyişikliklərin bəşəriyyət üçün böyük təhlükə yaradacağını göstərərək, tezliklə, yubanmadan insanları təbiəti sevməyə, ona qayğı göstərməyə çağıraraq yazmışdır: "Mühitin dəyişdirilməsi bəşərin varlığını təhlükə qarşısında qoyur. İnsan özü-özünün keşikçisi olmalıdır. Ayı heç bir canlı onun harayına gəlməyəcək... Bu gün həyəcan təbili çalmaq yerinə düşərdi. Bu "təbili" heç yerdən asmaq lazım deyil. O, bu günün insanların ürəyidir. Bu ürək ətrafına daha həssas baxmalı, təbiətdən harada, nəyi, necə götürmək məsələsində, həmişə, hər yerdə öz sözünü deməlidir. Bu münasibət, üzərində yaşadığımız, havasını duyduğumuz Azərbaycan təbiətinə aiddir. Azərbaycan təbiətinə kor-korana münasibət görəndə bu təbil daha böyük həyəcanla döyülməli, bizi ayıq-sayıq salmalıdır. Bəlkə toya, yasa və digər mərasimə yubanmaq da olar. Təbiətə münasibətdə yubanmaq isə yaşamağa yubanmaqdır...".

Həsən Əliyev insan və təbiət münasibətlərinə, təbiətin mühafizəsi işinə böyük diqqət yetirmişdir. O, yazırdı: "...təbiət aynadır. Ona ləkə düşməməlidir. Ləkəli ayna əksi eybəcər hala saldığı kimi, qorunmayan təbiət də insana həm maddi, həm mənəvi əziyyət verir. Dünyamız siyasi fırtınalardan, militarizm təhlükəsindən

Akademik Həsən Əliyev hər cəhətdən Azərbaycanın görkəmli vətənpərvər alimlərindən biri kimi özünə şöhrət qazanmışdır.

Asəf Nadirov,
akademik

böyük ziyan çəkir. Nüvə qasırğası qorxusu bir nömrəli təhlükədirsə, texniki tərəqqidən dəyən ziyanın qarşısı alınmazsa, təbiətin bəşəriyyət üçün qorxu beşiyi olacağı iki nömrəli təhlükədir. Zaman təbiətin mühafizəsində prinsip və vasitələrə münasibəti də xeyli dəyişmişdir. İndi meşələrimizi, su sərvətlərimizi təkəcə yaraqlı, yasaqlı rəsmi nümayəndələrin qüvvəsi ilə qorumaq mümkün deyildir. Bu gün təbiətə baxışda, təbii ehtiyatlara sağlam münasibət aşılmasında sözüün qüvvəsi, təbliğatın imkanları daha geniş və gərəklidir. Təbiətin keşiyini çəkməyə söz silahının gücü ilə geniş kütləni qaldırmaq lazımdır".

"Həyəcan təbili" kitabında Həsən müəllim respublikamızdakı nadir tarixi və təbiət abidələrinin mühafizəsi məsələsinə xüsusi diqqət yetirmişdir. O, yazırdı: "Qədim mədəniyyət və tarixi abidə kimi məşhurlaşmış Çıraqqala, indi "Qalaaltı" və ya "Çıraqqala" kurortu kimi "Azərbaycan Naftasiyası" adı ilə tanınır ... "Qalaaltı" və ya "Çıraqqala" kurortu özünün təbii şəraitinə, iqliminə görə Truskavets və eləcə də Qafqaz kurortlarının hamısından üstündür. ...Çıraqqalanın bir mədəniyyət və tarixi abidə olaraq öyrənilməsinə və mühafizəsinə ciddi ehtiyac vardır".

Həsən Əliyev dağ rayonlarında baş verən dağıdıcı sellərin qarşısını almaq üçün dağ yamaclarında meşələrin, çəmən və otlaqların mühafizəsi, meşəsizləşdirilmiş yamaclarda meşələrin bərpası, təkmilləşmiş və təbii şəraitə uyğun əkinçilik sisteminin yaradılması, az yararlı torpaqların meliorasiya yolu ilə əkin dövryyəsinə qaytarılması, insan üçün sağlam mühitin qorunub saxlanması üzrə elmə əsaslanmış kompleks tədbirlərin hazırlanıb həyata keçirilməsini tövsiyə edirdi.

Akademik Həsən Əliyev suyun əhəmiyyəti və insan həyatında rolu haqqında yazmışdır: "Su yaşıllığı saxlayır, yaşıllıq suyu. Torpaq anadırsa, su övləddir, meşə bu övladsız dodağı çat-çat olub yanacaq, diri gözlü "öliyə" dönəcək. Bunlar hamısı aydındır. Bircə qaranlıq qalan odur ki, biz bəzən gündəlik fəaliyyətimizdə niyə bunları yaddan çıxarıırıq?"

...."Susuz təbiət də, həyat da ola bilməz. Su da çörək kimi hamıya, hər şeyə

Mübalığəsiz demək olar ki, Göygöl dünyanın gözəl guşələrinin ən gözəlidir.

Həsən Əliyev

həmişə lazımdır". O, Azərbaycan Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin qurultayında respublikamızda su ehtiyatlarının mühafizəsi haqqında danışıarkən demişdir ki, "...bu problemdən yan keçmək mümkün deyildir. Bu da əhalinin su ilə təminatıdır. Bəli, Bakı şəhərində təmiz, keyfiyyətli, içməli suyun azlığı çıxılmaz vəziyyət yaratmışdır. Su şəhərə olduqca bulunuq verilir, keyfiyyətindən isə danışımağa dəyməz. Şəhərin bəzi yerlərində su kəmərlərinin nasazlığı ucbatından içməli su boş yerə axıb gedir".

Beynəlxalq Bibliografiya İttifaqının ensiklopedik nəşrində akademik H.Ə.Əliyev məşhur aqrobotanik kimi təqdim edilir. Onun botanika, aqronomluq, ekologiya sahəsində apardığı tədqiqatlar ümumdünya miqyasında qəbul edilmişdir.

Həsən müəllim uzun illər Azərbaycan EA Coğrafiya İnstitutuna rəhbərlik etmiş, ömrünün son illərində də bu institutdan ayrılmamışdır. İnstitutun "Təbiəti mühafizə" və "Meşə torpaqlarının coğrafiyası" şöbələri bilavasitə onun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərmişdir.

Azərbaycanda coğrafiya elminin inkişafında, coğrafiya elmi ilə bağlı bir sıra problemlərin öz həllini tapmasında akademik Həsən Əliyevin böyük xidmətləri olmuşdur.

O, Coğrafiya İnstitutuna rəhbərlik etdiyi illərdə torpaq-ekoloji tədqiqatlara geniş yer vermiş, respublikamızda 40 min hektardan artıq dağ-meşə və meşə altından çıxmış torpaqlardan daha səmərəli istifadə etməyin yollarını müəyyənləşdirmişdir. Torpaq şəraitinin üzüm bitkisinə təsirini öyrənməklə 50 min hektar becərilməyən torpaqlarda üzüm yetişdirilməsini təklif etmişdir.

Həsən müəllim respublikanın quru dağ yamaclarında, az istifadəli torpaqlarda quru fitomeliorasiya işlərinin həyata keçirilməsinin elmi təklifini işləmiş və bu sahədə böyük işlər görmüşdür.

Azərbaycan EA Coğrafiya İnstitutunda respublikanın meşə örtüyünün hərtərəfli öyrənilməsi təbiəti mühafizə şöbəsi (1969) və biocoğrafiya laboratoriya-

*Həsən Əliyev nadir ziyalı, istedadlı alim,
fədakar elm xadimi, böyük vətənpərvər,
geniş ürək sahibi, insanlıq və yaxşılıq
müjəssəməsi idi.*

Qərib Məmmədov,
akademik

sının (1982) yaranması ilə əlaqədardır.

Həsən Əliyev 1969–1972-ci illərdə Kürqırağı tuqay meşələrinin strukturunu və müasir vəziyyətini tədqiq edərkən orada meşələrin (əsasən qovaq meşələrinin) Mingaçevir su anbarından aşağı ərazilərdə quruması səbəblərini aşkar etmiş və onların kserofil ağac-kol qruplaşmaları ilə əvəz olunmasını müəyyən etmişdir. Bundan sonra Tuqay meşələrinin müasir vəziyyətini əks etdirən irimiqyaslı xəritə tərtib edilmiş, onların bərpası üçün elmə əsaslanmış tədbirlər sistemi hazırlanmışdır. 1969–1990-cı illərdə çöl tədqiqatları nəticəsində respublikanın ayrı-ayrı dağ və düzən regionlarının müxtəlif təbii zonalarında hələ az-çox ilkin (təbii) vəziyyətini saxlamış meşə obyektləri aşkar edilmiş və onların mühafizə olunması üçün yeni qoruqların və yasaqlıqların təşkili üzrə təkliflər işlənib hazırlanmışdır. Aparılan tədqiqatların nəticələri həmkarları ilə birlikdə aşağıdakı monoqrafiya və kitabçalarda nəşr edilmişdir: "Azərbaycanın Kürqırağı tuqay meşələri" ("Elm", 1976); "Yaşıl sərvətin keşiyində" ("Gənclik", 1982); "Meşənin taleyi insanın öz əlindədir" ("Azərnaşr", 1983); "Yaşıl sərvətin keşiyində" ("Gənclik", 1988); "Meşə sərvətdir" (1989).

Təbii mühafizə şöbəsində N.H.Axundov (1992) tərəfindən pozulmuş meşələrin müasir vəziyyəti öyrənilmiş, meşələrin potensial məhsuldarlığının rayonlaşdırılması işi yerinə yetirilmiş, əsas meşəyaradan ağac cinslərinin oduncağının artım dinamikasının regional qanunauyğunluğu aşkar edilmiş və onun əsasında ilk dəfə respublika meşələri üzrə etalon ağaclıqların məhsuldarlığa görə modelləri hazırlanmışdır. 1:600000 miqyasında Azərbaycan Respublikasının meşə örtüyü xəritəsi tərtib edilmişdir.

Meşə örtüyünün ziyanverici həşəratlardan mühafizəsi üçün entomofaqlar (106 növ) aşkar edilmiş, entomoloji ziyanvericilərə qarşı mübarizə üsulları hazırlanmışdır.

Bundan başqa Daşkəsən dağ-mədən tullantılarının rekultivasiyası məqsədilə çıxdaşların aqrokimyəvi xassələri, mikroelementlərin (K, P, Mn, Çn, Si, Mo və s.)